

Universitätsbibliothek Wuppertal

Avctores Latinae Lingvae In Vnvm redacti corpvs

Godefroy, Denis

[Genevae], 1585

Liber quartus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-85](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-85)

EPITOME LIBRI QVARTI.

In quo de vocabuleis locorū, & quæ in locorū que origine, ex auctoribus qui soluta oratione scripserunt. ¶ Prefatio 1.

¶ De vocabuleis locorū in genere 2. Caesariū 3. Terra 4. Aquæ 5. Mundi partium 6. Montium urbium Rome 7. Quatuor regionum urbis Rome 8. Tribunalium urbis Rome 9.

¶ De vocabuleis eorū quæ in loco, Deorū 10. Anni 11. Piscium & conchyliorū 12. Amphibi orū 13. Magistratū Romanorū 14. Sacerdotium 15. Militarium personarum 16. Diuitiū, pauperum 17. Artificium 18. Pecorum 19. Ferarum 20. Stirpium,

herbarum, arborum, fructuum 21. Manufactorū, ad victum 22. ad Vestium 23. ad Instrumenta militaria 24. Mensæ escaræ 25. Mensæ vinarie rotundæ & quadratæ 26. Mensæ vinarie 27. Sediū ac sedilium 28. Mundi muliebris 29. Indutus & amictus 30. Instrumentorum rusticorum, quæ ad serendū, colendū, & importandos fructus pertinent 31. Aedificiorum publicorum 32. Aedificiorum privatorū 33. Portarum urbis Rome ac palatii 34. Eorū quæ ad lectos pertinent 35. Assis & eorum quæ ab assibus 36.

¶ Conclusio 37.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA AD M. TVLLIVM

CICERONEM LIBER QVARTVS.

VE M AD M O D V M vocabula essent imposita rebus in lingua Latina, sex libris exponere institui. De his treis ante hunc feci, quos Septimio misi: in quibus est de disciplina quam vocant ἑτυμολογία.

Quæ contra eam dicerentur, volumine primo: quæ pro ea, secundo: quæ de ea, tertio. In his ad te scribam, à quibus rebus vocabula imposita sint in lingua Latina: & ea quæ sunt in consuetudine apud poetas. ¶ Quom vniuscuiusq; verbi naturæ sint duæ: à qua re & in qua re vocabulum sit impositum: itaque à qua re sit *Pertinacia*, cum quæritur: ostenditur esse à pertendo: in qua re sit impositum, dicitur: cum demonstratur, in quo non debet pertendi, & pertendit; *Pertinaciam* esse: quod in quo oporteat manere, si in eo persistet, *Perseuerantia* sit. Priorem illam partem, ubi, cur & vnde sint verba, scrutantur Græci: vocant ἑτυμολογία; illam alteram αἰεὶ σημασιολογία: de quibus duabus rebus in his libris promiscuè dicam, sed exilius de posteriore. ¶ Quæ ideo sunt obscura, quod nequomnis impositio verborum extat, quod veritas quasdam deleuit: nec quæ extat, sine mendo omnis imposita: nec quæ rectè est imposita, cuncta manent: multa enim verba littereis commutateis sunt interpolata: neque omnis origo est nostræ linguæ: & vernaculis verbis: & multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut *Hofis*, nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui fucis legibus uteretur: nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellē. ¶ In quo genere verborū, ut casu erit illustrius, vnde videri possit origo, inde repetam. Ita fieri oportere apparet; quod recto casu quom dicimus *Impos*, obscurius est esse à potentia, quam quom dicimus *impotem*: & eo obscurius sit, si dicas *pos*, quam *impos*. videtur enim *pos* signi-

ficare potius pontem, quam potentem. Veteritas non pauca deprauat, multa tollit. Quæ puerum vidisti formosum, nunc vides deformem in senecta. Tertium sæculum non videt eum hominem quem vidit primum. Quare illa quæ iam maiori bus nostris ademit obliuio fugitiua, secuta sedulitas Mucij & Bruti retrahere nequit. Non si non potuero indagare, ero tardior; sed velocior ideo, si quiuero. Non mediocres enim tenebræ in silua, vbi hæc captanda: neque eò quò peruenire volumus, semita trita: neque non in tramitibus quædam obiecta quæ euntem retinere possent. Quoniã verborum nouorum & veterum discordia omnis in consuetudine communi: quot modis litterarum commutatio sit facta, qui animaduertit, scrutari facilius origines patietur verborum. Reperiet enim esse commutata, ut in superioribus libris ostendi, maximè propter bis quæternas causas. Litterarū enim sit demptione, aut additione; & propter earum artationem, aut commutationem; item syllabarū productionem. Quæ quoniam in superioribus libris, cuiusmodi essent, exemplis satis demonstrauit; hæc commorandum esse modò nō putauit. ¶ Nunc singulorū verborum origines expediam. quorum quatuor explicandi gradus. Primus in quo populus etiam venit. Quis enim non videt, vnde *aristodina*, & *viocurrus*? Secundus, quò grammatica descendit antiqua, quæ ostendit quemadmodum quodque poeta verbū confinxerit; quò declinat. Hinc *Pacuius*, *rudensibilus*, hinc *incornucernicum* pecus, hinc *chlamyde clupeat* brachium. Tertius gradus, à quo philosophia ascendens peruenit: atque ea quæ in consuetudine communi essent, aperire cepit, ut à quo dictum esset *oppidum*, *vicius*, *vicia*. Quartus, vbi est aditus, & initia regis: quò si non perueniam, scientiam ad opinionem accupabor. quod etiam nonnunquam in salute nostra.

nostra facit, cum egrotamus, medicus. Quod si summum gradum non attigero; tamen secundum non prateribo. Quod non solum ad Aristophanis lucernam, sed etiam ad Cleanthis lucubravi. Noli praterire eos qui poetarum modo verba, ut sint ficta, expediunt. Non enim videbatur consentaneum querere me eo in verbo, quod finxisset Ennius, causam negligere quod ante rex Latinus finxisset: cum poeiceis multis verbis magis delecter quam vtar, anti-¹⁰ queis magis vtar quam delecter. Annon potius mea verba illa quae hereditate à Romulo rege venerunt, quam quae à poeta Ludio relicta: Igitur quonia haec sunt tripartita verba, quae sunt aut nostra, aut aliena, aut obliuia: de nostris dicam, cur sint: de alienis, vnde sint: de obliuicis relinquam, quorum partem cum ita inuenerim, ut opinor, scribam. In hoc libro dicam de vocabulis locorum, & quae in his sunt. In secundo, de temporum, & quae in his sunt. In tertio, de²⁰ vtraque re à poetis comprehensa. Pythagoras Samius ait, omnium rerum initia esse bina: ut finitum et infinitum, bonum & malum, vitam & mortem, diem & noctem. Quare item duo; status, & motus. quod stat, aut agitur, corpus: vbi agitur, locus: dum agitur, tempus: quod est in agitu, actio. Quadripartitio magis sic apparebit: corpus est, ut cursor: locus, stadium, quae currit, tempus: hora qua currit: actio, curso. Quare fit ut omnia ferè sint quadripartita, & ea terna, quod neque vnquam tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum tempus) neque motus, vbi non locus & corpus: (quod alterum est quod mouetur; alterum vbi) neque vbi sit agitur, non actio ibi. Igitur initiorum quadrigae, locus: & corpus: tempus, & actio. Quare quattuor genera prima rerum, toti dem verborum: [horum enim] De his locis, & his rebus quae in his videntur, in hoc libro summam ponam. Sed quae cognatio eius erit verbi, quas radices egit extra fines suas persequemur. Saep enim ad limitem arboris radices sub vicini prodierunt segetes. Quare non cum de locis dicam, si ab agro ad agrorum hominem & agricolam peruenero, aberraro. Multa societas verborum: nec vimalis sine vino expediri, nec curia calabra sine calatione potest aperiri.

2 **I**NCIPIAM de locis sub ipsius loci origine. Locus est, vbi quid locatu esse potest: ut nunc dicunt, conlocatum. veteres id dicere solitos apparet apud Plautum, Filiam habeo grandem, cassam dote, atque inlocabile, neque eam queo locare cuiquam. Apud Ennium, O terra trita, vbi Liberi fanum in cuius muro locaui. Vbi quidquam consistit, locus. Ab eo praeco dicitur Locare, quoad vsque id emitur, quoad in aliquo consistit pretium. Inde Locarium, quod datur in stabulo, & taberna, vbi consistant. Sic loci muliebres, vbi nascendi initia consistunt.

3 **L**OCA natura, secundum antiquam diu-

sionem, prima duo, caelum & terra: deinde particulatim vtriusque multa. Caeli dicuntur loca supera, & ea deorum: terra, loca infera, & ea hominum. Ut Asia, sic caelum dicitur modis duobus. Nam & Asia, quae non Europa, in qua est Syria; & Asia dicitur prioris pars Asiae, in qua est Ionia, & prouincia nostra Cilicia. Sic caelum dicitur duobus modis: & pars eius summum, vbi stellae; & id quod Pacuuius demonstrat, cum dicit, Hoc vide circum supraque quod complexu continet terram. Cui subiungit, Id quod nostri caelum memorant. A qua bipartita diuisione Lucretius suorum vnus & viginti librorum initium fecit hoc. Aetheris & terrae genitabile querere tempus. Caelum dictum scribit Aelius Gallus, quod est caelum: aut à contrario nomine, quod apertum est: non malè, quod posterior Aelius, multo potius caelum à caelo, quam caelum à caelando. Sed non minus illud alterum de caelando, ab eo potuit dici quod interdiu caelatur, quam quod noctu non caelatur omnino. Ego magis puro à chao cauum: & hinc caelum: quoniam, ut dixi, Hoc circum supraque, quod complexu continet terram, cauum caelum. Itaque dicit Andromacha, Noctique caua caeli signitinentibus conficis bigeis. Et Agamemnon, In altifono caeli clypeo. Cauum enim clypeum. Et Ennius item ad cauationem, Caeli ingentes fornices. Quare ut à cauo cauea, & caule, & conuallis, cauata vallis, & caue re cautione: ut cauum sit ortum, vnde omnia apud Hesiodum, à chao cauum caelum.

4 **T**ERRA dicta ab eo, ut Aelius scribit, quod teritur. Itaque terra in augurum libris scripta cum R vno. Ab eo coloneis locus communis, qui prope oppidum relinquitur, Territorium, quod maxime teritur. Hinc linteum, quod teritur corpore, Termentarium: hinc in messe Tritura, quod tum frumentum teritur: & Triuolum, quo teritur. Hinc fines agrorum, Terminus, quod haec partes propter limitare iter maxime teruntur. Itaque terminus cum in Latio aliquot locis dicitur, ut apud Actium, non terminus, sed Termè. hoc Graeci τριπυ. Euander enim qui venit in Palatià è Graecia, Arcas fuit. Via quidè iter, quod ea vehendo teritur: Aclius iter in agris, quod agendo teritur: etiam Ambitus iter, quod circummeundo teritur. nam ambitus circumiens: ab eo que duodecim tabularum interpretes, ambitum pariteris, circumitum esse describunt. Igitur terra terra, & ab eo poete appellatur summa terra, quae sola teri possunt, Sola terra. Terra, ut putant, eadem & Humus. ideo Ennius, In terrae cadentis, dicit, cubiteis pinsibant humum. Et quod terra sit humus, ideo Humatus, mortuus, qui terra sit obrutus: ab eo qui Romanus conuulsus est, aut in sepulcrum eius abiecta gleba non est: aut si os exceptum est mortui ad familiam expurgadams, donec in purgando, humo non est operatus, ut pontifices dicunt, quoad inhumatus sit, familia

funesta manet, & dicitur humilior. Quae ad
humū sunt, aut à re, vt Sabini, & Lucani; aut de-
clinata ab hominibus, vt Appulia & Latium: vt
trunque, vt Etruria, & Tuscia. Qua regnum fuit
Latini, vniuersus ager dictus *Latium* particula-
tim oppideis cognominatus: vt à Præneste *Præ-
nestinus*, ab Aricia *Aricinus*. Vt nostri augures
publicè dixerunt: agrorum sunt genera quin-
que: *Romanus*, *Gabinus*, *Peregrinus*, *Hosti-
cius*, *Incertus*. *Romanus* dictus, vnde Roma, ab Ro-
mulo. *Gabinus*, ab oppido Gabiis. *Peregrinus*, a-
ger pacatus, qui extra Romanum & Gabinū,
quod vno modo in heis ferantur auspicia. di-
ctus *peregrinus* à pergendo, id est progredien-
do. eo enim ex agro Romano primum pro-
gredebatur. quocirca *Gabinus*, siue peregrin-
us, secundum hos auspicia habent singularia.
Ab reliquo discretus. *Hosticus*, dictus ab hosti-
bus. *Incertus* is ager, qui de heis quatuor qui sit
ignoratur. *Ager* dictus est, in quam terram
quid agebāt, & vnde quid agebāt fructus caus-
sa. id Græci dicunt *ἀγροί*. Vt ager, quod agi po-
terat, sic qua agi, *Actus*. Eius finis minimus cō-
stitutus in latitudinem pedes quatuor: fortas-
se ab eo quatuor, quod ea quadrupes agitur:
in longitudinem pedes centum & viginti. in
quadratum actus, & in lauum, & in longum, vt
esset centum & viginti. Multa antiqui duode-
nario numero finiebant: vt duodecim decuriis
actum. *Iugerum* dictum iuncteis duobus acti-
bus quadratis. *Centuria* primò à centum iuge-
ribus dicta: post duplicata retinuit nomen: vt
tribus multiplicata idem tenent nomen. Vt
quod agebāt, *Aluis*: sic qua vehebant *Vie* di-
ctæ. quod fructus conuehebant *Ville*. qua ibant,
ab itu *Iter* appellarunt: qua angustè, *Semita*: vt
semiter dictum. *Ager cultus* ab eo quod ibi
cum terra semina coalescebant: ab eo inconsi-
tus, *incultus*. Quod primum ex agro plano fru-
ctus capiebāt, *Campus* dictus. postea quam pro-
xima superiora loca colere cœperunt, à colen-
do *Colles* appellarunt. Quos agros non colebāt
propter siluas, aut id genus, vbi pecus possit pa-
sci, & possidebant: ab vsu suo *Saltus* nominarūt.
Hæc etiam Græci *τὰ ἀγροῦ ἡσὶν ἰσμοῖς*, nostri *Ne-
mora*. Ager, quod videbatur pecudum ac pecu-
niæ esse fundamentum, *Fundus* dictus: aut quod
fundat quotquot annis multa. *Vineta*, ac *Vi-
nea*, à vite multa. *Vitis* à vino, idque [vinum] à vi.
hinc *Vindemia*, quod est vini demia, aut vitis
demia. *Seges* ab satu, id est semine. *Semen*, quod
non planè id quod inde. hinc *feminaria*, *semen-
tes*. item alia quæ *segetes* ferunt. *Frugēs* à fruēdo,
fructūsque ab spe *Spica*, vt & *Culmi*, quod in
summo campo nascuntur, & summum culmen.
Vbi frumenta lecta terātur, & arelsant, *Area*.
Propter horum similitudinem loca in vrbe pu-
ra, *area*, à quo potest etiā *Ara* desim esse, quod
pura. Nisi potius ab ardore, ad quem vt sit, sit
ara. à quo ipsa *area* non abest: quod, qui a-

refacit, ardor est solis. *Ager Restibilis*, qui re-
stituitur ac referitur quotquot annis: contra
qui intermittitur, à nouando *Noualis ager*. *Ar-
uum* & *arationes* ab arando: & ab eo quod ara-
tri vomer sustollit, *Sulcus*: quod ea terra iacta,
id est proiecta. *Porca*, *Prata* dicta ab eo quod
sine opere parata. Quod in agreis quotquot
annis rursus facienda eadem, vt rursus cap-
ias fructus: appellata *Rura*. (Diuidit in eos a-
gros, cum scribit Sulpicius, Plebei rura largitur
ad aream.) *Predia* dicta, item vt *prædes*, à præ-
stando: quod ea pignori data publicè mancu-
pes fidem præstant.

* * *

5 Vbi nunc est Roma, septem montium
demissior infimus locus. Infimus, *humilimus*,
quod in mundo infima humus. *Humor* hinc ita-
que. Ideo Lucilius, Terra abiit in nimbos,
himbresque. *Pacuuus*, Terra exhalat auram,
atque auroram humidam humectam. Hinc
ager *Viginosus*, humidissimus: hinc *Vidus*,
vidus. Hinc *sudor* quiuis deorsum in terra him-
ber. Vnde sumi potest, *Puteus*. nisi potius quod
Æoles dicebant *τὸν πύθρον ὑπὸ ποταμῶν*. Sic *Por-
tura* à potu, non vt nunc à *πόρος*. A puteis oppi-
dum *Puteoli*, quod sint circa eum locum a-
que frigida & calida multa. Nisi à putore
potius; quod putidus sit odoribus sæpe ex sul-
fure & alumine. Extra oppida à puteis *Puti-
cule*: quod ibi in puteis obruebantur homi-
nes. Nisi potius, vt *Ælius* scribit, *puticula*,
pudè putescabant ibi cadauera proiecta: qui
locus publicus vltra *Esquilias*. itaque eum *A-
franius* *Puticulos* in togata appellat, quod in-
de suspiciunt perpetuo lumen. *Lacus*, lacuna
magna, vbi aqua contineri potest. *Palus*, paulu-
lum aque in altitudinem, & palam latius dif-
fusa. *Stagnum*, quod Græcè *σταγνόν*, quod nomē
habet primum. Hinc ad villas rotunda stagna:
quod rotundum facillimè continet; [nec] an-
guli maximè laborant. *Fluuus*, quod fluit, item
40 *flumen*: à quo lege prædiorum vrbanozum scri-
bitur: *Stillicidia*, *fluminæque*, vt ita fluant, *cadant-
que*. Inter hæc hoc interest, quod *stillicidium*, eo
quod stillatim cadat: *flumen*, quod fluit con-
tinuè. *Amnis*, id flumen est quod circuit a-
liquid: nam ab ambitu amnis. Ab hoc qui cir-
cum Aternum habitant amnem, *Amiterni-
ni* appellati. Ab eo qui populum candidatus
circumit, *ambis*: qui aliter facit, *ex ambitu caus-
sam* dicit. Itaque *Tiberis amnis*, qui ambit Mar-
tium campum, & urbem. Oppidum *Interamna*
dictum, quod inter amneis est constitutum.
item *Antenne*, quod ante amne qui influit in
Tiberim; quod in bello malè acceptum con-
sensuit. *Tiberis*, quod caput extra Latiū, si in-
de nomen quoque effluit in linguam nostram,
nihil Latinum: vt quod oritur è Sannio. *Vol-
turnus*, nihil ad Latiam linguam. Iat quod
proximum oppidum ab eo secundum mare
60 *Volturnum*,

Volturnum, ad nos iam Latinum vocabulum, vt *Tiberinus*: nam & colonia noitra *Volturnum*, & *deus Tiberinus*. Sed de *Tiberis* nomine anceps est historia. nam & suum *Etruria* & *Latium* esse credit. Fuerunt qui à vicino regulo *Veientum* *Dehebrim* dixerint appellatum primò *Dehebrim*. sunt qui *Tiberis* priscaum nomen *Latinum* *Albulam* vocitarum littereis tradunt: posterius propter *Tiberinum* regem *Latinorum* mutatum, quòd ibi interierit: nam hoc eius, vt tradunt, sepulcrum.

6 ¶ VT omnis natura in cælum & terrà diuisa est, sic cælum in regiones, terra in *Asiam* & *Europam*. *Asia* enim iacet ad meridiem, & austrum: *Europa* ad septentriones, & Aquilonem. *Asia* dicta ab nymphâ, ex qua & *Iapeto* trahitur *Prometheus*. *Europa* ab *Europa* *Agenoris* filia, quam ex *Phoenicia* *Manlius* scribit *taurum* exportasse: quorum egregiam imaginem ex arce *Pythagoras* *Tarenti* fecit. *Europa* loca multæ incolunt nationes. ea ferè nominata aut translatio nomine, aut ab hominibus.

7 ¶ SVNT & nomina ab tor montibus, quos postea vrbs *mureis* comprehendit: è queis *Capitolium* dictum, quòd heic, cum fundamenta foderentur *ædis Iouis*, caput humanum inuentum dicitur. Hic *mons* ante *Tarpeius* dictus, à *Virgine Vestali* *Tarpeia*, quæ ibi ab *Sabineis* necata *arceis*, & sepultæ: eius nominis monumentum relictum, quòd etiam nunc eius *rupes Tarpeium* appellatur saxum. Hunc antea *montem Saturnium* appellatum prodiderunt, & ab eo late *Saturniam* terram, vt etiam *Ennius* appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse *Saturniam* scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria: quòd *Saturni fanum* in faucibus: quòd *Saturnia porta*, quam *Iunius* scribit, quæ nunc vocat *Pandanam*: quòd post eadem *Saturni*, in ædificiorum legibus *parietes* *postici muri* sunt scripti. ¶ *Auentinum* aliquot de causis dicunt. *Nauius* ab *anibus*, quòd eò se ab *Tiberi* ferrent *aves*: alij ab rege *Auentino Albano*, quòd ibi sit sepultus: alij ab *aduentu hominũ*, quòd commune *Latinorum* ibi *Dianæ* templum sit cõstitutum. Ego maximè puto ab *aduectum*: nam olim *paludibus* *mons* erat ab reliqueis *disclusus*. Itaque eò ex vrbe qui *aduehebantur* *ratibus*, *quadrantem* *soluebant*. cuius vestigia, quòd ea, qua tum *itur*, *velabrum*: & vnde *ascendebant* ad *rumam* *noua via* *lucus* est, & *facellum larum*, *Velabrum* dicitur à *vehendo*. *Velatram* *facere* etiam nunc dicuntur qui id *mercede* faciunt. *Merces* dicitur à *merendo* & *arce*. Hinc *vecturæ*, quas *soluebant* hi qui *ratibus* *transibant*, *Quadrans*. ab eo *Lucilius* scripsit *quadrantis ratiũ*.

8 ¶ RELIQUA vrbs loca olim *discreta* (vt *Argeorum* *sacraria* in *septem* & *viginti* *parteis* *vrbs* sunt *disposita*. *Argeos* dictos putant à *principibus* qui cum *Hercule* *Argiuo* venerunt

Romam, & in *Saturnia* *subfederunt*) è queis prima est scripta regio *Suburana*: secunda, *Esquilina*: tertia, *Collina*: quarta, *Palatina*. ¶ In *Suburana* regionis parte princeps est *Cælius mons*, à *Cælio Vibenna* *Tusco*, duce nobili, qui cum sua manu dicitur *Romulo* *venisse* *auxilio* contra *Sabinum* *regem*. Hi, post *Cælij* *obitum*, quòd nimis *munita* *loca* *tenerent*, neque sine *suspensione* *essent*, *deducti* *dicuntur* *in planum*. Ab eis dictus *vicus Tusus*: & ideo ibi *Vortumnum* stare, quòd is *deus Etruriæ*. *Principes* de *Cælianeis*, qui à *suspensione* *liberi* *erant*, *tractos* *volunt* *in eum locum* qui vocatur *Cæliotus*. Cum *Cælio* *coniunctæ* *Carina*: sed inter eas quem locum *Ceroliensem* appellatum apparet, quòd *primæ* *regionis* *quartum* *sacrarium* *scriptum* sic est, *Ceroliensis quarticeps circa Minervium*: qua in *Cælium* *montem* *itur*, in *tabernola* *est*. *Ceroliensis* à *Carinarum* *iunctu* *dictus* *Carina*: postea *Ceronia*, quòd hinc *oritur* *caput* *sacræ* *viæ* ab *Strenæ* *facello*, quæ *pertinet* *in arcem*, qua *sacra* *quotquot* *mensibus* *feruntur* *in arcem*, & *perquam* *angures* *ex arce* *profecti* *solent* *in augurare*. Huius *sacræ* *viæ* *pars* *hæc* *sola* *volgo* *nota* *quæ* *est* à *foro* *eũti* *proximo* *cliuo*. Eisdẽ *regioni* *attributa* *Subura*, quòd *sub* *muro* *terreo* *Carinarum*: in ea est *Argeorum* *facellum* *sex-tum*. *Subura*, *Iunius* *scribit* *ab eo* *quod* *fuert* *sub* *antiqua* *vrbe*. cui *testimonium* *potest* *esse*, quòd *subest* *ei* *loco* *qui* *terreus* *murus* *vocatur*. Sed ego à *pago* *potius* *Sucufano* *dictam* *puto* *Sucufam*. Nunc *scribitur* *litera* *B*, non *C*. *Pagus* *Sucufanus*, quòd *succurrit* *Carineis*. ¶ *Secũde* *regionis* *Esquilina* ab *Esquileis*: alij *has* *scripserunt* *ab excubiis* *regis* *dictas*: alij *ab eo* *quòd* *excultæ* *est* à *rege* *Tullio* *essent*. Huius *origini* *magis* *concinunt* *luci* *vicini*: quòd *ibi* *lucus* *fagutalis* & *lucus* *Mephitis*, & *lucus* *Iunonis* *Lucina*: quorum *angusti* *fines*: non *mirum*. iam *diu* *enim* *late* *auaritia* *vna* *est*. Item *lucus* *Larum*, *Querquetulanum* *facellum*. *Esquilina* *duo* *montes* *habiti*, quòd *pars* *Cispius* *mons* *suo* *antiquo* *nomine* *etiam* *nunc* *in* *sacris* *appellatur*. In *sacris* *Argeorum* *scriptum* *est* *sic*, *Oppius* *mons* *princeps* *lucum* *Esquilinum*, *lucum* *fagutalem* *sinistra*, *quæ* *sub* *merum* *est*. *Oppius* *mons* *biceps* *simplex*. *Oppius* *mons* *terciceps* *lucum* *Esquilinum*, *dexter* *via* *in* *tabernola* *est*. *Oppius* *mons* *quadriceps* *lucum* *Esquilinum*, *via* *dexter* *in* *stilineis* *est*. *Septimius* *mons* *quinticeps* *lucum* *Pætilium*. *Esquilinus* *sexticeps*. *Cispius* *mons* *septiceps* *apud* *adem* *Iunonis* *Lucina*, *vbi* *aditum* *habere* *solet*. ¶ *Tertia* *regionis* *colles* *ab* *quinque* *deorum* *faneis* *appellati*: è queis *nobiles* *duo* *colles*. *Viminalis* à *Ioue* *Viminio*, quòd *ibi* *aræ* *sunt* *eius*, *aut* *quòd* *ibi* *vimineta* *fuert*. *Collis* *Quirinalis*, *vbi* *Quirini* *fanum*: qui à *Curetibus*, qui cum *T. Tatio* *Curibus* *venerunt* *Romam*, quòd *ibi* *habuerunt* *castra*. quod *vocabulum* *coniunctarum* *regionum* *nomina* *obliterauit*.

Dictos enim colles plureis apparet ex Argeorum sacrificiis: in quibus sic scriptum est, *Collis Salutaris quarticeps adem Quirino: collis Salutaris quarticeps aduersum est pila Naris, adem Salutis: collis Marialis quinticeps apud adem Dei fidij in delubro, ubi editum habere solet: collis Latiarius sexticeps in vico Mustellario summo apud Turaculum edificium solum est.* Horum deorum aera, à quibus cognomina habent, in eius regionis partibus sunt. ¶ Quarta regionis Palatium, quod Palantes cum Euandro veniunt: aut quod Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur Palatium, ibi confederunt. Sed hoc alii à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam. itaque Nævius Balantium appellat. Huic Germalum & Velias coniunxerunt. & in hac regione sacriportus est, & in ea sic scriptum, *Germalensis quinticeps apud adem Romuli. Veliensis sexticeps in Velia apud adem deum penatium.* Germalum à germaneis Romulo & Remo, quod ad ficum ruminalem & hi inuenti, quod aqua hiberna Tiberis eos detulerat in alveolo expositos. Veliæ vnde essent, plures acceptas causas: in quibus, quod ibi pastores Palatini ex ouibus ante tonstram inuentam vellere lanam sicut soliti: ex quo *Vellera* dicuntur.

9 ¶ **AGER** Romanus primū diuisus in partibus treis, à quo tribus appellatae Tatiensium, Ramnium, Lucerum. nominatae, vt ait Ennius, *Tatiens* à Tatio, *Ramniens* à Romulo: *Luceres*, vt ait Iunius, à Lucumone. Sed omnia hac vocabula Tusca, vt Volumnus, qui tragœdias Tuscas scripsit, dicebat. Ab hoc quoque quatuor partibus vrbis tribus dictæ: & ab locis *Suburana, Esquilina, Collina, Palatina, Quinta*, quod sub Roma *Romilia*. Sic reliquæ tribus ab iis rebus, de quibus in tribuum libris scripti.

10 ¶ **QVOD** ad loca, quæque iis adiuncta fuerunt, diximus: nunc de iis quæ in locis esse solent. Immortalia & mortalia expediā, ita vt prius quod ad deos pertinet, dicam. *Principes Dei, cælum & terra:* hi dei iidem qui in Ægypto *Serapis & Isis*, & sic Harpocrates digito significat. qui sunt *Taantes & Astarte* apud Phœnicas, vt idem principes in Latio *Saturnus & Ops*. Terra enim & cælum, vt Sarmothracum initia docent, sunt *Dei magni*, & hi, quos dixi multis nominibus. Nam neque, quas Ambrocia ante portas statuit duas virileis species aeneas, dei magni: neque, vt vulgus putat, hi *Sarmothracæ dii*, qui *Castor & Pollux*: sed hi mas & foemina: & hi quos augurum libri scriptos habent sic, *Diui potes*: & sunt pro illeis qui in Sarmothrace *Διοι δυνάτοι*. Hæc duo, cælum & terra: quod anima, & corpus: humidum, & frigidum. Oua parere solet genus penneis cōdecoratum: non animas, vt ait Ennius. & post, inde venit diuinitus pulleis insinuans se ipsa anima, siue, vt Zenon. Citieus, animalium semen ignis, qui

anima & mēs: qui calor è cælo, quod heic innu merabiles & immortales ignes. Itaq; Epicharmus Enni de mēte humana dicit. Istic est de sole sumptus ignis. Idē solem adserit, Isq; actus mētis est, vt humores frigida sunt humi, vt supra ostēdi, quibus iūcti cælū & terra omnia ex se generūt: quod per hos natura frigori immiscet calorē, atq; humori aritudinē. Rectē igitur Pacuuius ait, Animam æther adiungat. Et Ennius, Esse igitur corpus terram, quæ deperit ipsam, Et capit, & neque iam dispēdei conficit hilum. Animæ & corporis discessus, quod nateis sit exitus, inde *Exitium*; vt cum in vinum ineunt, *Initia*. Inde omne corpus, vbi nimius ardor aut humor viget, aut interit, aut manet sterile. cui testis æstas & hiemps: quod in altero aer ardet, & spica arerit: & in altero natura ad nascendum cum hembre & frigore vitare non volt, & potius ver expectat. Igitur causa nascendi duplex: ignis & aqua. Ideo ea in nuptiis in limine adhibentur, quod coniungit hic. & mas ignis, quod ibi semen aqua femina, quod fetus ab eius humore, & eorum iunctione sumit *Venus*. Hinc comicus, *Vixit Venus* vidēne hæc? non quod vincere velit Venus, sed quod vincire, & vinciri ipsa. *Victoria* ab eo quod superati vincuntur. Vtrique testis poesis, quod & Victoria & Venus dicitur cæligena. Tellus enim, quod prima vincita cælo, *Victoria* ex eo. & ideo hæc cum corona, & palma; quod corona vinculum capitis, & ipsa à vincitura dicitur. *Viere*; *Vincire*: à quo est in Afoto Ennij, Ibant malam viere Veneriam corollam. *Palam* dicitur quod ex vtraque parte natura vincita habeat paria folia. Poeta de cælo semen ignem. cecidisse dicunt in mare; ac natam è spumeis Venerem coniunctione ignis & humoris: quam haberet vim significantes. à qua vi nateis dicta *Vita*; vt illud à Lucilio, Vis est vita vides; quæ nos facere omnia cogit. Quare quod cælum principium, ab saturo est dictus *Saturnus*; & quod ignis Saturnalibus, hoc est cerei superioribus mittuntur. Terra, *Ops*, quod heic omne opus, & hac opus ad viuendum: & ideo dicitur Ops mater, quod terra nutriat. Hæc enim terreis gentes omnes peperit, & resumat denuo. quæ dat cibaria, vt ait Ennius: quæ quod gerit fruges, *Ceres*. Antiquis enim, quod nunc & hi dei cælum & terra, Iuppiter & Iuno. quod, vt ait Ennius, Istic est is Iuppiter, quem dico, quem Græci vocant aera: qui ventus est, & nubes, humber postea, atque ex hembre frigus: ventus post fit, aer denuo. Hæc propter Iuppiter sunt ista, quæ dico tibi: qui mortaleis atque vrbis belluæque omnes iuuat. quod hic omnes & sub hoc. Eundemque appellans dicit Ennius, Diuūque hominūque pater rex. *Pater*, quod patefaciat omnia, & ipsum semen. nam tum est conceptum, & inde cum exit, quod oritur. Hoc idem

idem magis ostendit antiquum Iouis nomen. Nam olim *Dionis* & *Dispiter* dictus, hoc est aer, & dies pater. à quo *dei* dicti, qui inde: & *dies*, & *dius*, & *dinus*. Vnde *Süb Dio*, & *Dius Fidius*. Itaque inde eius perforatum tectum, vt videatur *dimum*, id est caelum. Quidam negant sub tecto. per hunc deierare oportere. Alius Gallus *Dinus Fidius* dicebat Diouis filius, vt Græci *Διόνυσοι* Castorem: & putabant hunc esse Sanctum ab Sabina lingua, & Herculem ab Græca. Idem hic *Dispiter* dicitur, infimus aer, qui est coniunctus terræ, vbi omnia oriuntur, vbi aboriuntur: quorum quoddam finis ortus, *Orcus* dictus. Quoddam Iouis Iuno coniux, & hic caelum, hæc terra, quæ eadem tellus: & ea dicta: quoddam vna cum Ioue iunat *Iuno*: & *regina*, quoddam hæc omnia terrestria regit. *Sol*, vel quoddam ita Sabini, vel quoddam solum ita lucet vt ex eo dies fit. *Luna*, quoddam sola lucet noctu. itaque ea dicta, *Noctiluca* in Palatio: nam ibi noctu lucet templum. hanc, vt Solem Apollinem, quidam Dianam vocant Apollinis: vocabulum Græcum alterum, Latinum alterum. & hinc quoddam in altitudinem & latitudinem simul, *Diuiana* appellata. Hinc Epicharmus Enni Proserpinam quoque appellat, quoddam solet esse sub terreis. *Proserpina* dicta, quoddam hæc vt serpens modò in dextram, modò in sinistram partem latè mouetur. Serpere & Proserpere idem dicebant: vt Plautus, qui scribit, Quasi proserpens bestia. Quæ ideo videtur à Latineis *Iuno Lucina* dicta, vel quoddam terra (vt physici dicunt) iuuat & lucet, vel quoddam ab luce eius, qua quis conceptus est, vnà iuuat, donec mensibus aëteis produxit in lucem. Facta igitur à iuuando & luce *Iuno Lucina*: à quo parientes eam inuocant. Luna enim, nascentium dux, quoddam mensis huius. Hoc vidisse antiquos apparet, quoddam mulieres potissimum supercilia sua attribuerunt ei dex. Hæc enim maxime debuit collocari Iuno Lucina, vbi ab dieis lux datur oculis. *Ignis* à nascendo, quoddam hic nascitur; & omne quoddam nascitur, ignis scindit. Ideo calet, vt qui denascitur, ignem amittit ac frigescit. Ab ignis iam maiore vi, ac violentia *Volcanus* dictus. Ab eo quoddam ignis per splendorem fulget, *Fulgur*, *Fulmen*que & *Fulgur*: quoddam fulmine ictus Phæthon contrariis diis. Ab aquæ lapsu lubrico *Lympha*, *Nympha Iuturna*, quæ iuuaret. Itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere solent. A fontibus, & fluminibus, ac ceteris aqueis, dei: vt *Tiberinus* à Tiberi: & ab lacu Velino, *Velinia*: & *nympha Comotia* ad lacum Cutilensem, à commotu; quoddam ibi insula in aqua commouetur. *Neptunus*, quoddam mare terras obnubit, vt nubes caelum: à huptu, id est, operatione, vt antiqui. à quo *Nuptia*, *Nuptisque* dictus. *Salacia* Neptuni

ab *falo*. *Ventilia* à veniendo, ac vento illo quem Plautus dicit, Quod ille dixit qui secundo vento vectus est tranquillo mari, *Ventum gaudeo*. *Bellona* à bello nunc, quæ *Duellona* à duello. *Mars* ab eo quoddam maribus in bello præest; aut quoddam à Sabineis acceptus, ibi *Mars*. *Quirinus* à *Quiritibus*. *Virtus*, vt viri vis, à virilitate. *Honos* ab honesto honore. Itaque *Honestus* dicitur, quoddam honoratus; & dictum *Honus* est honos, qui fuffinet rempublicam. *Castora* nomen Græcum, & *Pollucis* à Græceis in Latineis littereis veteribus nomen, quoddam est, inferibitur, vt *Πολυδένος*, *Polluces*, non, vt nunc, *Pollux*. *Concordia* à corde congruente. *Feronia*, *Minerva*, *Nonensiles* à Sabineis. paulò aliter ab eisdem dicitur *Laram*, *Vestam*, *Salutem*, *Fortem*, *Fortunam*, *Fidem*. Ea re Sabinorum linguam olent, quæ Tatij regis voto sunt Romæ dedicata. Nam vt annales dicunt, vouit Opi, Floræque; Dionis, Saturnoque; Soli, Lunæque; Volcano, Summanoque: itemque Larunda, Terminis, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianæ, Cloacinaeque. E queis nonnulla nomina in vtraque lingua habent radices; vt arbores quæ in cõfinio natae, in vtroque agro serpunt. Potest enim esse Saturnus hæc alia de causa dictus atque in Sabineis, & sic Diana, de quibus supra.

11 ¶ **DICTVM** est quo ad dimortaleis attingit: deinceps quod ad mortaleis attingit, videam. & de his animalia in tribus locis, quoddam sunt in aere, in aqua, in terra: à summa parte ad infimam descendam. ¶ Primum nomen *Alites* ab aleis: *Volueres* alij à volatu. deinde generatim. De his pleraque à suis vocibus, vt hæc: *Vpupa*, *Cuculus*, *Coruus*, *Hirundo*, *Vlula*, *Bubo*; item hæc, *Pauo*, *Anser*, *Galina*, *Columba*. Sunt quæ aleis de causis appellatae; vt *Noctua*, quoddam noctu canit ac vigilat: *Lusciola*, quoddam luctuose canere existimatur, atque esse ex Attica Progne in luctu facta auis. Sic *Galeritis*, & *Moracilla*; alter, quod in capite habet plumam elatam; altera, quoddam semper mouet caudam. *Merula*, quoddam mera, id est sola, volitat: cõtra ab eo *Graculus*, quoddam gregatim; vt quiddam Græci *ἄγρυξ*. *Ficedula*, & *Miliaria*, à cibo: quoddam altere fico, altere milio fiant pingues.

12 ¶ **AQVATILIVM** vocabula animalium partim sunt vernacula, partim peregrina. ¶ *Fois*, *Muræna* quod *μύρα*: *Cybius*, *Thymus*, cuius ite partes Græceis vocabuleis omnes, vt *Melanchria*, atque *Vreon*. ¶ Vocabula piscium, pleraque translata à terrestribus: ex aliqua parte similibus rebus: vt *Anguilla*, *Lingula*, *Sudina*; alia à coloribus, vt hæc: *Asellus*, *Vmbra*, *Turdus*; alia à vi quadam, vt hæc: *Lupus*, *Canicula*, *Turpedo*. ¶ Item in conchyliis aliqua ex Græceis: vt *Peloris*, *Ostreca*, *Echinus*. Vernacula ad similitudinem: vt *Surena*, *Pellunculi*, *Vngues*.

13 ¶ **SUNT** etiã animalia, in aqua quæ inter-

dum in terram exeunt: alia Græcis vocabulis: vt *Polypus*, *Hippopotamus*, *Crocodilus*: alia Latineis, vt *Rana*, *Anas*, *Mergus*. à quo Græci ea quæ in aqua & terra possunt viuere, vocant *ἀναψίλια*. E queis *Rana* ab sua dicta voce: *Anas*, à nando: *Mergus*, quòd mergendo in aquam capter escam. Item alia in hoc genere à Græcis: vt *Querquedula*, *Cerceris*, *Halcedo*, quòd ea *Halcyon*. Latina, vt *Testudo*, quòd testa rectum hoc animal: *Loligo*, quòd subuolar, littera commutata, primò *Voligo*. Vt *Ægypti* in flumine quadrupes, sic in Latio nominati *Lytra* & *Fiber*. *Lytra*, quòd succidere dicitur arborum radices in ripa, atque eas dissoluere: vnde *Lytra*. *Fiber*, ab extrema ora fluminis dextra & sinistra maximè quòd solet videri: & antiqui *Fibrum* dicebant extremum, vnde in sagæis extrema *Fimbria*, & in iecore extremum *Fibra*. hinc *Fiber* dictus.

14 ¶ **Q**UAE sunt hominū propria primū, deinde de pecore, tertio de fereis scribam: incipiam ab honore publico. *Consul* nominatus, quòd consulere populum & senatum debet. nisi illinc potius vnde *Actius* ait in *Bruto*, qui rectè cōsulat, cōsul fiat. *Prætor* dictus, qui præret iure & exercitu. A quo *Lucilius*, Ergo prætorum est ante præire. *Censor*, ad cuius censionē, id est arbitrium, censeretur populus. *Ædilis*, qui aedes sacras & priuatas procuraret. *Quæstores*, à quaerendo, qui conquirent publicas pecunias, & maleficia, quæ triumuiui capitales nunc conquirunt: ab heis postea qui questionum iudicia exercent, *quæstores* dicti. *Tribuni militum*, quòd terni tribus tribubus *Ramnium*, *Lucerum*, *Tatiensium* olim ad exercitum mittebantur. *Tribuni plebei*, qui ex tribuneis militum primū tribuni plebei facti, qui plebem defenderent in secessione *Cruenturina*. *Dictator*, quòd à consule dicebatur, cui dicto audientes omnes essēt. *Magister equitum*, quòd summa potestas huius in equites, & ad cælos: vt est summa populi *Romani* dictator, à quo is quoque *magister populi* appellatus. Reliqui, quòd minores quàm hi magistri, dicti *Magistratus*: vt ab albo. *Albatus*.

15 ¶ **S**A C E R D O T E S vniuersi à sacreis dicti. *Pontifices* (vt *Q. Scauola* *Pontifex Maximus* dicebat) à posse & facere. pontifices ego à ponte arbitror. nam ab iis sublicius est factus primū, & restitutus saepe, cum ideo sacra & vls & cis *Tiberim* non mediocri ritu fiant. *Curiones* dicti à curieis: qui fiunt vt in heis sacra faciant. *Flamines*, quòd in Latio capite velato erant semper, ac caput cinctum habebant filo, *Flamines* dicti. Horum singuli cognomina habent ab eo deo cui sacra faciūt: sed partim sunt aperta, partim obscura. *Aperta*, vt *Martialis*, *Volcanalis*, obscura, *Dialis*, & *Furinalis*. cum *Dialis* à *Ioue* sit, qui *Diouis* est: *Furinalis* à *Furina*, cuius etiam in fasteis *Furinales* feriae sunt. Sic *Flamen Falacer* à diuo patre *Falacre*. *Salij* à saltando, quod fa-

10 cere in comitio in sacreis quotannis & solent & debent. *Luperci*, quòd lupercalibus in lupercali sacra faciunt. *Fratres Aruales* dicti sunt qui sacra publica faciunt propterea vt fruges ferāt arua: à ferēdo & arueis *fratres aruales* dicti sunt quia fratria dixerunt. *Fratria* est Græcum vocabulum partis hominum; vt *Apollini* etiam nunc. *Sodales Titij* dicti ab *Titio* auius, quas in auguriis certeis obseruare solent. *Feciales*, quòd fidei publicæ inter populos prærant: nam per hos fiebat vt iustum conciperetur bellum, (& inde desitum,) & vt fœdere fides pacis constitueretur. Ex heis mittebant, antequam conciperetur, qui res repererent: & per hos etiā nunc fit *fœdus*, quod *fidus* scribit *Ennius* dictum.

16 ¶ **I**N re militari *Prætor* dictus, qui præret exercitui. *Imperator* ab imperio populi, qui eos qui id adtēssent, oppressit hosteis. *Legati*, qui lecti publicè, quorum opera consilioque vteretur peregrè magistratus; quiue nuntij senatus aut populi essent. *Exercitus*, quòd exercitando fit melior. *Legio*, quòd leguntur milites in delectu. *Cohors*, quòd vt in villa ex pluribus tecteis coniungitur, ac quiddam fit vnum; sic hæc ex manipuleis copulatur cohors: quæ in villa dicta, quòd circa eum locum pecus coereretur. Tametsi cohortem in villa *Isocrates* dicit esse Græcè *κοῦρην* apud poetas dictam. *Manipulos exercitus* minimas manus, quæ vnum sequuntur signum. *Centurie*, quæ sub vno *Centurione* sunt: quorum centenarius iustus numerus. *Milites*, quòd trium millium primò legio fiebat, ac singulae tribus, *Tatiensium*, *Ramnium*, *Lucerum*, millia singula militum mittebant. *Hastati* dicti qui primi hasteis pugnabant; *Pilani*, qui pileis; *Principes*, qui à principio gladiis, & post commutata re militari minus illustres sumuntur. *Pilani*, *Triarii* quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremeis subsidio deponēbantur. Quòd hi subsidēbant, ab eo *Subsidium* dictum, à quo *Plautus*, *Agite* nunc, subsidite omnes, quasi solent *triarj*. *Auxilium* appellatur ab auctu, cum accesserant, qui adiumento essent, alienigenæ. *Præsidium* est dictum, quia extra castra præsidebant in loco aliquo, quòd tutior regio esset. *Obsidium* dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi posset inde. item ab absidendo; cum id ideo facerent quo facilius diminuerent hosteis. *Duplicarij* dicti, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur, institutum. *Turma* terma est; E in *V* abiit: quòd terdeni equites ex tribus tribubus, *Tatiensium*, *Ramnium*, & *Lucerum*, fiebant. Itaque primi singularum *decuriarum*, *Decuriones* dicti, qui ab eo in singulis turmeis sunt etiam nunc terni. Quos hi primò administratos ipsi sibi adoptabant, *Optiones* vocari cepti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt. *Tubicines* à tuba & canendo, similiter *Liticines*, & *Classicos* à classe: qui item cornu canunt, vt

tum cum classes, comitiis ad comitatum vocant.

17 ¶ **QVARE** à fortuna vocabula, in heis quæ dā minus aperta: vt pauper, diues, miser, beatus: sic alia. *Pauper* à paulola re. *Miser*, à minus, cui cū opus est, min⁹ nullo est. *Diues*, à diuo, qui, vt deus, nihil indigere videtur. *Beatus*, qui multa bona possidet: & is *Opulentus* ab ope, cui eæ opimæ. Ab eadem *Inops*, qui eius indiget. Ab eodem fonte *Copia*, & *Copiosus*. *Pecuniosus*, à pecunia magna: *Pecunia* à pecu. à pastoribus enim horum vocabulorum origo.

18 ¶ **ARTIFICIIBVS** maxima causa ab arte: ab arte medicina vt sit *Medicus*, à sutrina *Sutor*: nō à medēdo, ac suēdo, quæ omnino vltima. Huic rei earum rerū radices, vt in proximo libro aperitur. *Quare*, quod ab arte *Artifex* dicitur, nec multa in eo obscura, relinquam. Similis causa, quæ ab scientia vocatur aliqua, vt *prestigiator*, *monitor*, *nomenclator*. Sic etiā à spatio quodam dicuntur, *cursor*, *natator*, *pugil*. & in hoc genere, quæ sunt vocabula, pleraque aperta: vt *Legulus*, & *Vindemiator*: alter ab oleis, alter ab vneis. Hæc etiā minus aperta; *vindemiator*, vt *vestigator*, & *venator*: tamen id est quod *Vindemiator*, vel quod vinum legere dicitur, vel quod de vite id demit; *Vestigator* à vestigiis ferarū, quas indagatur: *Venator* à venatu. [Quod sequitur verbum aduentum & inuentum.] Hæc de hominibus.

19 ¶ **HINC** quod sequitur, de pecore. *Pecus* ab eo quod perpascat, à quo pecora vniuersa; quod in pecore pecunia tum cōsistebat pastoribus: & standi fundamentum *Pes* (à quo dicitur in ædificiis area *pes magnus*; & qui fundamentū instituit, *pedem ponit*.) A pede *Pecudes* appellatur, vt ab eodem *Pedicam*, *Pedisequum*, & *Peculatoria oues*, aliūde quid. id enim *peculium primum*. Hinc *Peculatum* publicum, primo vt cum pecore diceretur multa, & id esset coactum in publicum, si erat auersum, ex qua fructus maior. Hinc est quod Græcis *Bos*, *βοῦς*; & *Taurus*, *ταῦρος*: item *ovis*, *ovis*. ita enim antiqui dicebant, non vt nunc, *ovis capri*. Possunt in Latio quoque vt in Græcia, à fuceis vocibus hæc eadem ficta. *Armenta*, quod boues ideo maxime parabantur vt inde eligerent ad arandum; inde *Aramēta* dicta, postea tertia littera extrita. *Vitulus* quod Græcè antiquitus, *ιτιλλος*: aut quod plerique vegeteis, vegetulus. *Iuuēus*, iuuare qui iam ad agrum colendum possit. *Capra*, *capra*, à quo scriptum omniscarpe capra. *Hircus* quod Sabini hircus: & quod ille fedus in Latio rure *hædus*: quod in vrbe, vt in multeis, A addito hædus. *Porcus*, quod Sabini dicunt de aprino porco poridus, inde porcus, nisi à Græcis, quod Athenicis in libris sacrorum scriptum est, *κέρκω και πόρκα*. *Aries*, quod eum dicebant ares veteres, nostri *arviga*: hinc *Arvignus*. Hæc sunt quarum in sacrificiis exta in olla, non in veru co-

quantur. quas & Actius scribit, & in pontificibus libreis videmus in hostiis eam aruigem, quæ cornua habet. quoniam is cui oui mari testiculi dempti; & ideo vt natura versa *Vernex* declinatus. *Pecori* ouilo quod agnatus, *Agnus*. *Catulus* à sagaci sensu, & acuto. Hinc *Canis*; nisi quod tuba, & cornu, signum cum dant, canere dicuntur. quod hic item, & nocticulus in custodia, & venando signum voce dat, canis dicitur.

20 ¶ **FERARVM** vocabula itē partim peregrina, vt *Panthera*, *Leo*: vtraque; Græca à quo etiā & rete quoddam *Panther*, & *Leana*, & muliercula *Fantheris*. *Tigris*, qui est vt leo varius, qui viuus capi adhuc non poruit; vocabulum è lingua Armenia. nam ibi & sagitta, & quod vehementissimum flumen, dicitur *Tigris*. *Vrsi* *Lucana* origo, vel vnde illi, nostri ab ipsius voce. *Camelus* suo nomine Syriaco in Latio venit vt *Alexandria Camelopardalis* nuper adducta, quod erat figura vt camelus, maculeis vt panthera. *Apri* ab eo quod in locis asperis. nisi à Græcis, quod hi *ἀπρος*. *Caprea* à similitudine quadam capra. *Cerui*, quod magna cornua gerunt, mutato G in C, vt in multeis; quasi gerui. *Lepus*, quod è Siculeis quidam Græci dicunt *λίπος*. à Roma quod orti Siculi, vt annales nostri veteres dicunt, fortasse hinc illuc tulerunt, & heic reliquerunt id nomen. *Volpes*, vt *Ælius* dicebat, quod volat pedibus.

21 ¶ **PROXIMA** animalibus sunt ea quæ viuere dicuntur, neque habere animā, vt virgulta. *Virgultum* dicitur à viridi, idque à vi quadam humoris: quæ si exaruit, moritur. *Vitis*, quod ea vini origo. *Malum*, quod *Æoles* dicunt *μάλον*. *Pinus* *iuglans*; quod hæc nux antequam purgetur, similis glandi. Hæc *glans* optima & maxima, ab Ioue & glāde *iuglans* est appellata. Eadē, *Nux*, quod vt nox aerem, ita huius succus facit corpus atrū. ¶ **Quæ** in ortis nascuntur, alia peregrineis vocabuleis, vt Græcis *Ocimum*, *Menta*, *Ruta*, quam nunc *πρόπανον* appellat. Item *Caulis*, *Lapathium*, *Radix*. Sic enim antiqui Græci quam nunc *Raphanum*. Item ex Græcis vocabuleis, *ἔριων*, *ῥόδον*; addita & commutata vna littera, *Serpyllum*, *Rosa*. Item Græca, *καριώδρον*, *μαλάχην*, *κίμνον*. Item Latina, *Lilium*, *δοπόλειου*, & *Malua* à *μαλάχην*, & *Susimbrium* *δοπόσιμου*. Vernacula *Lactuca* à lacte, quod olus id habet lac. *Brassica*, vt præfeca: quod ex huius scapo minutatim præfecatur. *Asparagi*, quod ex asperis virgultis nascuntur, & ipsi scapi asperi sunt, non leues. Nisi Græcum: illic enim quoque dicitur *ἀσπάργος*. *Cucumeres* dicuntur à curuore, vt curuimeres dicti. *Fructus* à ferēdo res: & hæc, quas fundus; & hæc quæ in fundo feruntur, vt fruamur. Hinc declinate *Fruges*, & *Fruementum*. Sed hæc è terra, etiam *Fruementum*, quod extra loco quo solent addi ex mola, id est ex fale, & fatte molito. *Vne* ab vuore.

22 **QVAE** manu facta sunt dicā, de victu, de vestitu, de instrumento: & siquid aliud videbitur heis aptū. **De victu antiquissima Puls;** appellata, vel quod ita Græci, vel ab eo (vt scribit Apollodorus) quod ita sonet, cum aqua feruenti insipitur. **Panis,** quod primò figuras faciebant mulieres in panificio Panis: posteaque figuras facere instituerunt alias. A pane & faciendo **Panificium** cœptum dici. Hinc **Panarium,** vbi id seruabant: sicut **Granarium,** vbi granum frumenti condebant, vnde id dictum. Nisi ab eo quod Græci **κάρκον:** à quo Græcis quæque granum dictum. & in quo eadem conduntur, **Horreum** ab horrendo. **Triticum,** quod tritum est spiceis. **Far,** à faciendo, quod in pristino fit. **Milium** à Græco. nam id prius **μύλον,** post **μύδον.** **Libum,** quod libaretur priusquam esset, vt erat coctum. **Testuatum,** quod in testu caldo coquebatur; vt etiam nunc Matralibus id faciunt matronæ. **Circuli,** quod mixta farina caseo & aqua circuitum æquabiliter fundebant. Hoc quidā, qui magis inconditè faciebant, vocabāt **Lixulas** & **Semilixulas,** vocabulo Sabino: idque frequentius Sabini à globo farinae dilatato. Item in oleo cocti, dicti à globo **Globuli.** **Crustulum** à crusta pultis, quouis ea quæ vt corium exurit, **Crusta** dicta. Cetera ferè opera à vocabuleis Græcis sumpta, vt **σπύδιον,** **ἄγριον ἄνθος,** & **πλακέντα,** quod edebant cum pulte. Ab eo **Pulmentum,** vt Plautus: hinc **Pulmentarium** dictum. Hoc primum debuit pastoribus **Caseus:** à coacto lacte, vt coaxeus dictus. Dein posteaquam desierunt esse contenti heis quæ suapte natura ferebat sine igne: in quo erant poma, quæ nimis cruda esse poterant, decoquebant in olla. Ab olla **Olera** dicta: quorum à genere cruda olera, è queis ad coquendum, quod rueret è rure, Ruapa: vnde **Rapa.** **Olea** ab elea: olea grandis, **Orchitis:** quod ea antiquitus **Orchemora.** **Hinc** ad pecudis carnē peruentum est. **Suilla** sic ab illeis generibus cognominata. Hanc primò assam, secundò elixam, tertio è iure vti cœpisse natura docet. Dictum **Assum,** quod ab igne assudescit. **Vnidum** est quod humidum, & ideo vbi id non est, succus abest: & ideo sudando assum distillat calore: vt crudum nimium habet humoris; sic excoctum parum habet succi. **Elixum,** est è liquore aquæ deductum; & ex iure, quod iucundum magis conditione est. **Succidia,** ab suis concidendis: nam id pecus primum occidere cœperunt domini, & vt seruarent, salere. **Tergus** suis, ab eo, quod eo regitur. **Ferna** à pede suis, à nomine eius. **Offula** dicta, vt offa minima in sue. **Insicia,** ab eo quod insecta caro, vt in carmine Saliorum est: quod in exteis dicitur nunc **Profectum.** **Murtatum** à myrto, quod eo largè fartum intestinum crasum. **Lucanicam** dicunt, quod milites à Lucaneis didicerunt, qui & Faleriis **Faliscum ventrè,** **indulum,** à fundo: quod non vt reliquæ par-

tes, sed ex vna parte sola apertum. ab hoc Græcos puto **τυρόν ἰντερο** appellasse. Ab eadem sartura **Farcimina** in exteis appellata: à quo, quod in eo tenuissimum intestinum fartum, **Hila,** ab hilo dicta, id est minimo; quod ait Ennius, Neque dispenci facit hilum. Quod in hoc farcimine summo quiddam eminet; ab eo quod vt in capite apex, **Apexabo** dicta. Tertium fartum est **Lōgabo,** quod longius quàm duo hila. **Agumentum,** quod ex immolata hostia defectum in iecore imponendo agendi causa. **Magmetum,** à magis; quod ad religionem magis pertinet. Itaque propter hoc montana fana constituta laeis certeis, quo id imponeretur matæ; ab eo quod Græci **μαμάξ, μαμάξ.** Item Græci sigillatim, vt ouum, bulbum.

23 **LANA** Græcū, vt Polybius & Callimachus scribunt. **Purpura,** à purpura maritima colore. **Pœnicium,** quod à Poeneis primū dicitur adlatum. **Stamen,** à stando, quod eo stat omne in tela velamentum. **Subtremen,** quod subit stamini. **Trama,** quod tranat frigus id genus vestimenti. **Densum,** à dentibus pectinis, quibus feritur. **Filum,** quod minimum est hilum. id enim minimum est in vestimento. **Pannus,** Græcum: **Pannulum** dictum à panno, & voluendo filo. **Tunica,** ab tuendo corpore: tunica vt induca. **Toga,** à tegendo. **Cinctus** & **Cingulum,** à cingendo: alterum vireis, alterum mulieribus attributum.

24 **ARMA,** ab arcendo, quod heis arcemus hostem. **Parma,** quod è medio in omneis parteis par. **Conum,** quod cogitur in cacumen versus. **Hasta,** quod stans solè ferri. **Iaculum,** quod vt iaciatur, fit. **Tragula,** à traiciendo. **Scutu** à sectura, vt securū; quod minutè confectū fit tabelleis. **Vmbones,** aut à Græco, vel quod ambones. **Gladus,** C in G commutato, à clade; quod fit ad hostium cladem gladius. similiter ab omne **Pilum,** quod hostis feriret, vt periculum. **Lorica,** à loreis; quod de corio crudo pectoralia faciebant: postea succederunt Galli è ferro sub id vocabulum ex anuleis ferream tunicam. **Balteum,** quod cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum. **Ocrea,** quod opponeretur ob crus. **Galea** ab galero, quo multi vsi antiqui. **Tube** à tubeis, quos etiam nunc ita appellant rubicines sacrorum. **Cornua,** quod ea quæ nūc sunt ex ære, tunc fiebat ex bulo cornu. **Vallum,** vel quod ea varicare nemo possit; vel quod singula ibi extrema bacilla furcillata habent figuram literæ v. **Cerui** à similitudine cornuum cerui. Item reliqua ferè ab similitudine, vt **vinca,** **testudo,** **aries.**

25 **MENSAM** escariā **cibillā** appellabāt: ea erat quadrata, vt etiā nūc in castreis est. A cibo **Cibilla** dicta; postea rotūda facta. & quod à nobis media, à Græcis **μύσα,** **Mensa** dici potest. nisi etiā quod ponebant pleraque in cibo mensa. **Trulla** à similitudine trux, quæ quod magna, & hac

hæc pusilla, vt trulla. Hinc Græci *πευκλιον*, nos trullâ. *Trua*, quæ à culina in lauatinam aquam fundunt. *Trua*, quod trauiolat ea aqua; ab eodẽ est appellatum *Trullum*. simile enim figura, nisi quod latius cõcipit aqua, & quod manubrium capũ non est, nisi vinaria trulla accessit. *Matellio* à matula dictus; & dictus posteaquã lãgius à figura matulæ discessit. & ab aqua *Aqualis* dictus. *Vas* aquariũ vocat̃ *Futum*, quo in triclinio allatam aquã infundebant: quo postea accessit *κρηνο*: cum Græco nomine; & cũ Latino nomine Græca figura *barbatus*. *Peluis*, à pedũ lauatio ne, vt pedeluis. *Candelabrum* à cãdela. ex heis enim funiculi ardẽtes figebãtur. *Luocerna* post inuẽta, quæ dicta à luce, aut quod id vocat̃ Græci *λυχνια*. *Vasa* in mēsa efcaria; vbi pulcẽ aut iurulẽti quid ponebãt: à capiẽdo *Catinum* nominauerũt, nisi quod Siculi dicũt *κρηνο*, vbi asla ponebãt. *Magidã* aut *Lãgulã*, alterũ à magnitudine, alterũ ab latitudine finxerũt. *Patinas* à patulo dixerũt; vt pusillas, quod heis libarent cãnas *patellas*. *Tryblia*, & *Cassitra*, quæ putat̃ esse Latina, sunt Græca. *πευκλιον* & *κρηνο*, Græca sunt. Reliqua, quod aperta sunt; vnde sunt, relinquo.

26 ¶ **MENSA** M vinariã rotundã nominabãt *Cylibathum*, vt etiã nũc in castris id videtur declinatũ à Græco, *κρηνο* & *κύβητος*. qui illa capit, & minores *Capite* à capiẽdo; quod anfatã, vt prehendi possint, id est capi. Harũ figuras in vaseis sacreis ligneas & fictiles antiquas etiã nunc videmus. Præterea in poculeis erant *Patera*, eo quod pateat, Latine ita dicta. Heic etia nunc in publico cõuiuio, antiquitatis retinẽde causa, cũ magistri sunt, poculo circifertur; & in sacrificãdo deis, hoc poculo magistratus dat deo vinum. *Pocula* à portione; vnde *Potatio*; & etiam *Poma*, quod hæc poscunt potũ. *κρηνο* & *πότος* Græca origo portionis. *Aqua* quod æqua summa. *Fons*, vnde funditur è terra aqua viua, vt *fistula aque*, sulus aquæ. *Vas* vinariũ grandius, *Simum*, ab sinu; quod sinũ maiorẽ cauationẽ quã pocula habebat. Itẽ dicta *Depespa* etiã nunc in diebus sacreis, Sabineis vasa vinaria in mēsa deorũ sunt posita. Apud antiquos scriptores Græcos inueni appellari poculi genus *δερικον*. Quare vel inde radices in agrũ Sabinũ & Romanum sunt profectæ. Quo vinũ dabãt, vt minutatim funderẽt, à gutteis *Guttum* appellarunt: & quo sumebãt minutatim, à sumẽdo, *Simulum* nominauerẽt. In huiusce locum in cõuiuio è Græcia successit *Epichysis*, & *Cyathus*; in sacrificiis remã sit guttũ & simpulũ. ¶ Altera vinaria mēsa erat lapidea quadrata oblonga vna columella; vocabatur *Cartibulum*. Hæc in ædibus ad compluuium apud multos me puero ponebatur; & in ea, & cum ea ænea vasa: à gerendo *Gertibulum*, vnde *cartibulum* post dictum.

27 ¶ **PRÆTEREA** erat tertiuũ genus mēsa, & quadrata vasorũ: vocatũr; *Vrnarium*; quod vrnas cum aqua positas ibi potissimum habe-

bant in culina. Ab eo etiam nunc ante balinẽ locus vbi poni solebant vrnæ, *Vrnarium* vocatur. *Vrno* dicta quod vrinant in aqua haurienda, vt *Vrinator*. *Vrinare* est mergi in aquam. *Imbrium* fictum ab vrbo, quod ita flexum vt redeat sursum versus: vt in aratro, quod est vrbum. *Calix* à caldo; quod in eo calda puls apponebatur; & calidum eo bibeant. *Vas*, vbi cibum coquebant, ab eo *Cacabum* appellarunt. *Veru* à verlando.

28 ¶ **AB** sedendo appellantur *Sedes*, *Sedile*, *Sedum*, *Sella*, *Seliquastrum*. Deinde ab heis *Subsellium*. vt *Subspere*; quod non planẽ sapit: sic quod non planẽ erat sella, *subsellium* dictum. vbi in eiusmodi duo, *Bissellium* dictum. *Arca*, quod arcentur fures ab ea clausa. *Armarium* & *Armamentarium* ab eadem origine, sed declinata aliter.

29 ¶ **MVNDS** muliebris dictus à munditia. *Ornatus*, quasi ab ore natus. hinc enim maximẽ sumitur quod eam deceat. Itaque ob id paratur speculum. *Calamistri*, quod heis calefacteis in cinere capillus ornatur. Qui ea ministrabat, à cinere *Cinerarius* est appellatus. *Discerniculũ*, quo discernitur capillus. *Pecten*, quod per eum explatur capillas. *Speculum*, à speciendo: quod ibi spectant: *Vestis* à veleis: vel ab eo quod vellus lana tonsa vniuersa ouis. id dictum quod vellebant lanam: ex lana facta vestis. Et quod capillum contineret, dictum à rete *Reticulum*. *Rete* ab raritudine. Item *Texta*, fasciola qua capillum in capite colligant. Dictum *Capital* à capite, quod sacerdotula in capite etiam nunc solent habere. Sic *Rica* à ritus; quod Romano ritu sacrificium feminae cum faciunt, capita velant. *Mira*, & reliqua ferẽ in capite, postea addita cũ vocabuleis Græceis.

30 ¶ **PRIVS** de indutu aut amictu quæ sunt, tangã. *Capitium* ab eo quod capit pectus, id est, vt antiqui dicebant, indutu comprehendit: alterum quod subtus, à quo *Subucula*: alterũ quod supra, à quo *Supparus*. nisi quod id dicunt *Osce*. Alterius generis item duo; vnũ quod foris, ac palam, *Palla*: alterum quod intus, à quo *Intusium*. id quod Plautus dicit, *Intusiatam*, patagiãtã calculam, ac crocorulã. Multa post luxuria adtulit: quorum vocabula apparent esse Græca, vt *δερικον*. Amictus est dictum *Amictum*, id est circumiectum; à quo etiam quod vestes se inuoluunt, *Circumiectum* appellant: & quod amictui habent purpuram circum, vocant *Circumtextum*. Antiquissimi amictui *Recinium*, id quod eo utebatur duplici, ab eo quod dimidiam partem retrosum iaciebant, ab reiciendo *Reciniũ* dictum. Hinc quod facta duo simplicia paria, *Parilia* primò dicta: *reclusum* propter leuitatem *αεγπλινια*, *χλαμύς*: sic multa Græca. *Lana*, quod de lana multa: duarum enim togarum instar. vt antiquissimum mulierum, *recinium*; sic hoc duplex, virorum.

31 ¶ INSTRUMENTA rustica, quæ serendi aut colendi fructus causa facta. *Sarculū* à serendo ac farriendo. *Ligo*, quòd eo, propter latitudinē, quòd sub terra facilius legitur. *Pala* à pangendo, *G* in *L* mutatum quòd fuit. *Rutrum* vt ruitum, à ruendo. *Aratrum*, quòd arauit terram. Eius ferrum *Vomer*, quòd vomit eo plus terrā. *Dens*, quòd eo mordetur terra. Supra id regula quæ stat, *Stina*, à stando: & in ea transuersa regula, *Manicula*, quòd manu bubulci tenetur: 10 qui quasi est temo inter boues. *Bura* à bubus. alij hoc à curuo *Curuum* appellant. Sub iugo medio *Couum*, quòd bura extrema addita appellatur, vocatur couum à cauo. *Iugum* & *Iumē* tum à iunctu. *Irpices*, regula cum pluribus dentibus, quam item vt plaustrum boues trahunt, vt eruant quæ in terra sunt: *Sirpices* postea, *S* de trita, à quibusdam dicti. *Rastelli*, vt *Irpices*, serua leues; itaque homo in prateis per fenescia eo festucas abradit; quò ab rasū *Rastelli* dicti. 20 *Rastri*, quibus dentalibus penitus eradunt terrā atque eruunt, à quo & *Rutabri* dicti. ¶ *Falces* à farre, littera commutata *Hē* in Campania *Secula*, à secando. à quadam similitudine harum, alia: & quòd apertum, vnde *falces Fenariae*, & *Adorea*: & quòd non apertum, vnde *Lumariae falces*, & *sirpicula*. *Lumariae* sunt, quibus secant lumēcta, cum in agreis serpūt spinæ. quas quòd à terra agricolæ soluunt, id est luunt, *Lumēcta*. *Sirpicula* vocatæ à sirpando, id est ab alligando. sic *Sirpata dolia* quassa cum alligata dicta. heis 30 vtuntur in vinea alligando falces, incisos fustes, faculas. has *phascillas* Chersonesicè dicunt falces. *Pilum*, quòd eo far pinfunt, id vbi fit, *Pistrinum*. *L* & *S* inter se saepe commutant. Inde post in vrbe *Lucili pistrina*, & *pistris*. *Trapetes* mola oleariae vocantur. *Trapetes* à terendo, nisi *Græcum*. *Mola* à molendo: harum enim motu eo cōiecta moluntur. *Vallum* à volatu, quòd cum id iactant, volant inde leuia. *Ventilabrum*, 40 quo ventilatur in aere frumentū. ¶ Quibus cōportantur fructus ac necessariae res, de iis *Fiscina* à ferendo dicta. *Corbes* ab eo quòd spicas aliquidve quid conuebant. Hinc minores *corbule* dictæ. ¶ De heis quæ iumēta ducūt. *Tragula* ab eo quòd trahitur per terram. *Sirpea*, quæ virgeis supatur, id est colligando implicatur, in qua sterus aliudve quid euehitur. *Vehiculū*, in quo faba aliudve quid vehitur, quo ex viminibus verentur, & quòd eo vehitur; breuis veba *Vehiculum* dictum est. Ab aliis etiam dictum *Arceera*, quæ etiā in *x* i. tabuleis appellatur. quòd ex tabuleis vehiculum erat factum vt area, *Arceera* dictum. *Plaustrum* ab eo quòd non, vt in heis quæ supra dixi, sed ex omni parte palam est. quæ in eo vehuntur, quòd perlucet, lapides, alie res, tignum.

32 ¶ *ÆDIFICIA* nominata à parte, vt multa: ab ædibus, & faciendo. Maximū ædificium est *Oppidum* ab ope dictum; quòd munitur opis 60

caussa, vbi sint; & quòd opus est ad vitam gerendam, vbi habitent tutos; vel oppida, quòd opere munibant mœnia, quo munitius essent. Quòd exaggerabant, *Aggeres* dicti, & quòd aggerem contineret murus, quòd muniendi causa manu parabatur, quo sepebant oppidum; è quo munere *Murus*. Eius sūma, *Pinna*, ab heis quas insigniti milites habere in galeis solent, & in gladiatoribus *Samnites*. *Turres* à torceis, quòd hæ prospiciunt ante alios. Qua viam relinquēbant in muro, qua in oppidum portarent, *Portas*. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu multa; id est iuncteis bubus tauro, & vacca interiore aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis causa die auspiciato, vt fossa, & muro essent munita. Terram vnde exalpserrant, *Fossam* vocabant; & introrsum factum murum. Postea quòd fiebat orbis, *Vrbs*. Principium quòd erat post murum, *Pomerium* dictum; cuiusque ambitu auspicia vrbana finiuntur. Cippi pomerij stant, & circum *Ardolam Ardeam*, & circum *Romam*. Quare & oppida quæ prius erāt circumducta aratro, ab orbe & vrbo *Vrbes*: & ideo coloniæ nostræ omnes in littereis antiquis scribuntur vrbes; quòd item conditæ, vt *Roma*: & ideo coloniæ vt vrbes cōduntur quòd intra pomerium ponuntur. ¶ *Oppidū* quòd primum cōditū in Latio stirpis *Romanæ* *Lauiniū*. nam ibi dii penates nostri. Hoc à Latini filia; quæ coniuncta *Æneæ*, *Lauinia* appellata. Hinc post triginta annos oppidum alterum conditur *Alba*, id ab sue alba cognominatum. Hæc è nauī *Æneæ* cum fugisset *Lauinium*, triginta parit porcos. Ex hoc prodigio post *Lauinium* conditum anneis triginta, hæc vrbs facta; propter colorem suis, & loci naturam, *Alba Longa* dicta. Hinc mater *Romuli Rheas*, ex hac *Romulus*; hinc *Roma*. ¶ In oppido *vici* à via, quòd ex vtraque parte viæ sunt ædificia. *Fundule* à fundo, quòd exitum non habet, ac peruiū non est iter. *Angiportum*, & id angustum, ab angendo, & portu. Quòd conferrent suas cōtrouersias, & quæ vendere vellent, & quæ quæque ferrent, *Forum* appellarunt. Vbi quid generatim additum, ab eo cognomen; vt *boarium forum*, *forum olitorium*. hoc erat antiquum *Macellum*, vbi olerum copia. ea loca etiam nunc *Lacedæmonij* vocat *μακελόνες*: sed *Iones* ostia ortorum & castelli *μακελόνες*. Secundum *Tiberim* ad *Iunium forum piscarium* vocant. Ideo ait *Plautus*, *Apud piscarium*, vbi variæ res. Ad corneta *forum cupidinis*, à *Cupidio*: quòd multi *forum cupidinis*, à cupiditate. Hæc omnia postquam cōtracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant; & ædificatus locus: appellatum *Macellum*, vt quidam scribūt, quòd ibi fuerit ortus: alij, quòd ibi domus fuerit cui cognomen fuit *Macellus*, quæ ibi publicè diruta: è qua ædificatum hoc, quòd vocatur ab eo *macellum*. In foro lacum *Curtium* à *Curtio* dictum constat. de eo *triceps* historia. nam & *Proci-*

& Procius non idem prodidit quod Pifō; nec quod is, C. Ælius Stilo secutus. A Prociō relato, in eo loco dehisse terram, & ex senatuscōsulto ad haruspices relatū, esse respōsum *deum Manium Postulionem* postulare, id est, ciuem fortissimum eodem mitti. tum quendam Curtium, virum fortem, armatum ascendisse in equum, & à Concordiæ versum, cum equo in eū precipitatum. eo facto, locum coisse, atque eius corpus diuinitus humasse, & reliquisse gēti suæ monumentū. ¶ L. Calpurnius Pifō in annalibus scribit, Sabino bello, quod fuit Romulo & Tatio, virum fortissimum Metiū Curtium Sabinum, cum Romulus cum suis ex superiore parte impressionem fecisset, Curtium in locum palustrē, qui tum fuit in foro, ante quā cloacæ sint factæ, secessisse, atque suos in Capitoliū recepisse. Ab eo lacū inuenisse nomen. ¶ C. Ælius & Q. Lutatius scribunt eum locum esse fulguratam, & ex senatusconsulto septum esse; idque factum esse à Curtio consule, cui Marcus Genucius fuit collega, Curtium appellatum. ¶ *Arc* ab arcendo, quod is locus munitionis viribus; à quo facillimè possit hostis prohiberi. *Carcer* à coerendo, quod exire prohibentur. In hoc pars quæ sub terra, *Tullianum*; ideo quod ad ditum à Tullio rege: quod Syracuseis, vbi simili de causa custodiuntur, vocantur *Latomia*, & de latomia translatum, quod heic quoque lapidicinæ fuerunt. Inde *Lauretum*, ab eo quod ibi sepultus est T. Tatius rex, qui à Laurentibus interfectus est. ab silua laurea, quod ea ibi excisa, & ædificatus vicus. vt inter sacram viam & macellum editum. *Corneta* à corneis, quæ abscisse loco reliquerunt nomen. vt *Esculetum* ab esculo dictum, & *Fagutal* à fago: vnde etiam quod ibi sacellum, *Iouis Fagutalis*. *Armlustrum*, ab ambitu lustris locus. item *Circus maximus* dictus, quod circum spectaculis ædificatus, vbi ludi fiunt; & quod ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt. Itaque dictū in Cornicula milites aduentu, quem circumueit ludentes, Quid cessamus ludos facere? *Circus* noster ecce adest. In circo primo, vnde mittuntur equi, nunc dicuntur *carceres*: Næuius *Oppidum* appellat. *Carceres* dicti quod coerentur equi, ne inde exeant ante quā magistratus misit: *Oppidum*, quod à muri parte pinneis turribusque carceres olim fuerunt. Scripsit poeta, Dictator vbi currum insidit, peruehitur vsque ad oppidum. Intimus *circus ad Murium* vocatus, vt Procius aiebat, ab vreceis: quod is locus esset inter figulos. alij esse dicunt à murteto declinatam, quod ibi id fuerit. cuius vestigium manet, quod ibi sacellum etiam nunc Murtiæ Veneris. Itē simili de causa *Circus Flaminius* dicitur, qui ædificatus est circum Flaminius campum; & quod ibi quoque ludis Tauriceis circum metas currant. *Comitiū* ab eo, quod coibant eò comitiis curiatis, & litiū causa. ¶ *Curia* duorū generum. nam & v-

bi curarent sacerdotes res diuinas; vt *curia veteres*: & vbi senatus humanas; vt *curia Hostilia*, quod primus ædificauit Hostilius rex. Ante hanc *Rōstra*, cuius id vocabulum ex hostibus capta fixa sunt rostra. Sub dextra huius à comitio locus substructus, vbi nationum subsisterent legati, qui ad senatū essent missi. Is *Græcostasis* appellatur à parte, vt multa. *Senaculum* supra *Græcostasin*, vbi ædes Concordiæ, & basilica *Opimia*. *Senaculum* vocatum vbi senatus, aut vbi seniores consisterent, dictum vt *ægesia* apud Græcos. *Lautola* à lauando, quod ibi ad Ianum *Geminum* aquæ calida fuerint. Ab heis palus fuit in minore *Velabro*, à quo, quod ibi vehabantur lintribus, *Velabrum*; vt illud maius, de quo supra dictum est. *Æquimelum*, quod æquata Melij domus publicæ; quod regnum occupare voluit is. *Locus ad busta Gallica*, quod Roma recuperata, Gallorum ossa, qui postederunt vrbem, ibi coaceruata ac cōsita. Est locus qui vocatur *Doliola* ad cloacam maximam, vbi non licet despuere, à doliolis sub terra. Eorum diæ tradita: historiæ: quod alij esse aiunt ossa cadaverum: alij *Numæ Pompilij* religioſa quedam post mortem eius infosta. *Argiletum* sunt qui scripserunt ab *Argo*, seu quod is huc venit, ibique sepultus sit: alij ab argilla, quod ibi id genus terræ. *Clius Publicius*, ab ædilibus plebei Publiciis, qui eum publicè ædificauerunt. Simili de causa *Publilius vicus*, & *Cosconius vicus*, quod ab heis vireis dicuntur ædificati. *Clius proximus* ad florales vsus versus. *Capitolium vetus*, quod ibi sacellum Iouis, Iunonis, Mineræ: & id antiquius quā *Ædis* quæ in capitolio facta. *Æquilius vicus Africus*, quod ibi obsides ex Africa bello Punico dicuntur esse custoditi. *Vicus Ciprius* à cipro: quod ibi Sabini ciues additi conſederunt, qui à bono omine id appellarunt. Nam *ciprum* Sabine bonum. Prope hunc *vicus Sceleratus* dictus à *Tullia Tarquinij Superbi* vxore; quod, ibi cum iaceret pater occisus, supra eum vt mitteret carpentum mulio, iussit.

33 ¶ *ET* quoniam vicus constat ex domibus, nunc earum vocabula videamus. *Domus Græcum* est & ideo in ædibus sacris ante cællam, vbi sedes dei sunt, Græci dicunt *apódromon*: quod post, *émo dôromon*. *Sedes* ab aditu, quod plano pede adibant. Itaq; ex ædibus effertur indiciuo funere præco etiam eos dicit, qui è tabernis effertur; & omnis in censu villas inde dicimus *Ædes Canum adium* dictum, qui locus tectus intra parietes relinquebatur parulus, qui esset ad communem omnium vsum. In hoc locus si nullus relictus erat, sub diuo qui esset dicebatur *Testudo* à testudinis similitudine, vt est in prætorio in castris. Si relictum erat in medio, vt lucem caperet: deorsum, quod impluebat, *Impluuium* dictum: & sursum, qua compluebat, *Compluuium*; vtrumque à pluuia. *Inſcanicum* dictū à *Tusceis*, posteaquā illorū cauū

ædium simulare cœperunt. *Arrium* appellatum ab Atriatibus Tusceis. illinc enim exemplum sumptum. Circum cauum ædium erant vniuscuiusque rei vtilitatis causâ parietibus dissecta: vbi quid conditum esse volebant; à celando *Cellam* appellarunt, *Penariam*, vbi penus. Vbi cubabant, *Cubiculum*: vbi cœnabant, *Cœnaculum* vocitabant: vt etiam nunc Lanuuii apud ædem Iunonis, & in cetero Latio, ac Falerniis, & Cordubæ dicuntur. Posteaquam in superiore parte cœnitate cœperunt; superioris domus vniuersa, *Cœnacula* dicta. Posteaquam ibi cœnabant, plura facere cœperunt, vt in castris ab hieme hiberna, *hibernum* domus vocarunt: contra *æstium*.

* Desunt pagina tres. *

39 Religionem Porcius designat, cum de Ennio scribens dicit eum coluisse Tutilinæ loca. Sequitur *porta Næuia*, quod in nemoribus Næuiis. Næuius enim loca vbi ea sic dicta, coluit. Deinde *porta Rauduscula*, quod arata fuit. æs *Raudus* dictum: ex eo in veteribus mancipiis scriptum, *Raudusculo libram ferito*. Hinc *porta Lauernalis* ab ara Lauernæ, quod ibi ara eius deæ. Præterea intra muros video portas dici: in Palatio *Mucionis*, à mugitu, quod ea pecus in Buciratum antiquum oppidum exigebant. Alteram, *Romanulam*, quæ est dicta ab Roma; quæ habet gradus in naualia ad Volupia facellum. Tertia est *Ianialis* dicta ab Iano; & id eod ibi positum Iani signum, & ius institutum à Numa Pompilio, vt scribit in annalibus L. Piso, vt sit clausa semper, nisi cum bellum sit. Nusquam traditum est memoria Pompilio regem fuisse apertam: & post T. Manlio consule, bello Carthaginienſi primo confecto, & eodem anno apertam.

* Desunt quedam. *

35 SUPER lectuleis origines, quas aduertit, hæc. *Lectica*, quod legebant, vnde eam facerent, stramenta atque herbas, vt etiam nunc fit in castris. lectos, ne essent in terra sublimes in heis ponebant. Nisi ab eo quod Græci antiqui dicebant *λεκτρον*, lectum potius, quam lecticam quod inuoluebant, quod ferè stramenta erant è segete, *Segetriam* appellant, vt etiam nunc in castris. Nisi à Græcis. nam *λεκτρον*, vbi lectus mortui fertur, dicebant. *feretrum* nostri, Græci *λεκτρον* & *λεκτρον*. Posteaquam transierunt ad culcitas, quod in ea sagum, aut tomentum, aliudve quid calcabant, ab inculando *Culcita* dicta: ac quicquid insternebant, à sternendo, *Stragulum* appellabāt. *Puluinarvel* à plumeis, vel à pelluleis declinarunt. Quibus operiebantur, *Operimenta*, & *pallia*, *Opercula* dixerunt. In heis multa peregrina, vt *Sagum*, *Reno*

Galli quid gaunacumma eius sagum, & *Aphimalon*, Græca: contra Latinum *Torale*, quod ante tori & *Torus* à toruo, quod in is promptu. ab hac similitudine *Toruius* in mulieris capite ornatus. Quia simplici scansione scandebant in lectum non altum, *Scabellum*; in altiorum, *Scammum*. Duplicata scansio, *Gradus* dicitur, quod geritur ab inferiore in superiore. Græca sunt, *Peristromata* & *Peripetistromata*. sic aliud aliquid item conuiuij causa ibi.

36 MVLTa pecuniæ signatæ vocabula sunt æris & argenti hæc. *As* ab ære. *Dupondius* à duobus ponderibus, quod vnum pondus *Asspondium* dicebatur: id ideo quod *As* erat libræ pondus. deinde ab numero reliquum dictum vsque ad *Centusis*, vt *as* singulari numero. Ab tribus assibus *Tresis*, & sic proportione *Nonusis*. In denario numero hoc mutatur vsq; ad quod primū est, ab decē assibus *Decussis*: secundum à duobus decussibus *Bicesis*, quod dixi solum à duobus decussibus *bicesis*. Reliqua conueniunt, vt *Tricesis* à tribus, sic proportione vsque ad *Centusis*; quo maius æris vocabulum non est. Nam ducenti in proportione cum dicuntur, non magis asses, quam denarij aliæ res significantur. *Æris* minima pars, *Sextula*, quod sexta pars vnciæ. *Semuncia*, quod dimidia pars vnciæ. *Se* valet dimidium, vt in *Selibra* & *Semodio*. *Vncia* ab vno. *Sextans* ab eo quod sexta pars assis: sicut *Quadrans*, quod quarta; & *Triens*, tertia pars. *Semis*, quod semi as, id est dimidium assis, vt supra dictum est. *Septunx* à septem & vncia conclusum: Reliqua obscuriora, quod à diminutione: & ea quæ deminuuntur, ita sunt vt extremas syllabas habeant. vt à duodecim vna dempta vncia, *Denx*. *Dextans* dempto sextante: *Dodrans*, dempto quadrante. *Bes*, vt olim des, dempto triente. In argento nummi id à Siculis. *Denarij*, quod denos æris valebant. *Quinarij*, quod quinos. *Sestertius*, quod semis tertius. *Dupondius* enim & semis antiquus sestertius est: & veteris consuetudinis vt retro æra dicerentur, ita vt semis tertius, semis quartus pronuntiaent. *Sestertius* igitur ab semis tertius dictus. Nummi denarii decuma *libella*, quod libram pondo as valebat, & erat ex argento parua. *Sembella*, quod fit libellæ dimidium, quod semis assis. *Teruncius* à tribus vinciis, *sembellæ* quod valet dimidium: & est quarta pars, sic vt quadrans, assis. Eadem pecunia vocabulum mutat. nam potest idem dici dos, *arrabo*, *merces*, *corollarium*. *Dos* erit pecunia, si nuptiarum causa data: hæc Græcè *δωρον*, ita enim hoc Siculi: ab eodem *Donum*. Nam Græcè vt ipsi *δωρον*, vt alii *δωρον*, & vt Attici *δωρον*. *Arrabo* sic dicta, vt reliquum reddatur. hoc verbum à Græco *ἀρραβών*. Reliquum, ex eo quod debitum reliquit. *Dammum* à demptione, cum minus reffectum quam quanti constat.

Lucrum

Lucrum, ab luendo, si amplius, quàm exoluerit quãti esset ceptum. *Detrimentum*, à detritu, quod ea quæ trita, minoris pretij. Ab eadem *Intertrimentum*, ab eo quod duo, quæ inter se trita & de minuta, à quo etiam *Intrigo* dicta, & *Inertrigo*. *Multa*, à pecunia, quæ à magistratu dicta, vt exigi possit ob peccatum. quod singulæ dicuntur appellatæ esse multa, quod olim vnum dicebatur multa. Itaque cum in dolium aut culeum vnũ addunt rufici, prima vna addita, dicunt etiam nunc *Multa*. *Pœna*, à puniendo: vel à penitendo, quod post peccatum sequitur. *Pretium*, quod æstimationis, emptionisve causa constituitur, dictum à periteis, quod hi solum possunt facere rectè id. Si quid datum pro opera aut opere, *Mercēs*, à merendo. Quod manu factum erat, & datum pro eo, *Manupretium*, à manibus & pretio. *Corollarium*, si additum præter quàm quod debitum eius. vocabulũ fictũ à corolleis: quod hæc, cum placuerant actores, in scena dari solitæ. *Preda* est ab hostibus capta, quod manu parata, vt parida præda. *Præmium* à præda, quod ob rectè quid factũ concessum. Si datur quod reddatur, *Mutuum*; quod Siculi *μῦτον*. Ita scribit Sophron, *μῦτον ἀνὰ τὸν δῶρον*. Et *Mutuum*, quod mutuo animo qui sunt, dant officij causa. Alterum mutuum, quod muniendi causa imperatum; à quo etiam *Municipes*, qui vnà munus fungi debent, dicti. Ea pecunia quæ in iudicium venit in litibus, *Sacramentum* à sacro. Qui petebat, & qui inficiabatur de aliis rebus, vterque quingentos æris ad pontem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assum. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum à sacro auferebat, victi ad ærarium redibat. *Tributum* dictum à tribubus, quod ea pecunia quæ à populo imperata erat, tributum à singuleis pro portione

census exigebatur. Ab hoc ea quæ assignata erat, *Adtributum* dictum. Ab eo quoque quibus adtributa erat pecunia, vt militi reddant, *Tribuni ærarij* dicti. Id quod adtributum erat, *æs militare*: hoc est quod ait Plaurus, Cedit miles, æs petit. Et hinc dicuntur *militēs ærarij*, ab ære, quod stipendia facerent. Hoc ipsum *Stipendium* ab stipe dictum, quod æs quoque Stipem dicebant. Nam quod asses libræ pondo erant; qui acceperant maiorem numerum, nõ in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est, cõponebant, quo minus loci occuparet: à stipando *Stipem* dicere cœperunt. *Stipare* ab *εἶλεῖν* fortasse, Græco vocabulo. Id apparet, quod vt alias, tum institutum etiam nunc, diis cum thesauris asses dant, stipem dicunt: & qui pecuniam alligat, *Stipulari* & *Restipulari*. *Militēs stipendiarj* ideo quod eam stipem pendebat. Ab eo Ennius scribit, Pœni stipendia pendunt. Ab eodem ære impendendo, *Dispensator*, & in tabuleis scribinus *Expensum*, & inde *prima Pensio*, & sic aut secunda, aut quæ alia. Et *Dispensium*, ideo quod in dispendendo solet minus fieri: *Compendium*, quod cum compenditur, vna sit. A quo vsura, quod in sortem accedebat, *Impendium* appellatum: quæ cum accederet ad sortem, ex vsu *Vsura* dicta, vt *Sors* quod suum sit sorte. Per *trutinã* solui solitum, vestigium etiam nunc manet in æde Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram, *Trutinã* habet positam. Ab ære *Ærarium* appellatum.

37 ¶ Ad vocabula, quæ pertinere sumus rati, ea quæ & loca, & ea quæ in locis sunt, satis arbitror dicta: quod neque parum multa sunt aperta: neque, si amplius velimus, volumen patietur. Quare in proximo (vt in primo libro dixi) quod sequitur de temporibus dicam.

EPITOME LIBRI QUINTI.

In quo de vocabulis temporis, & quæ in tempore: eorumque origine ex auctoribus qui soluta oratione scripserunt. ¶ Prefatio 1.

¶ De vocabulis temporum in genere 2. De vocabulis temporum in specie, dierum qui instituti deorum causa: ¶ Quorum alij statim alij annales. 3. Dierum qui instituti hominum causa: ubi inter cetera demensibus 4.

¶ De vocabulis eorum quæ in tempore, eorum obscuritate, ac multitudine 5. Eorum autem alia pertinent ad ea quæ debemus cogitare 6. Dicere 7. Facere: ubi inter cetera agitur de his quæ ad visum, auditum, olfactum, gustum, tactum 8.

¶ De iudicio ex censuris tabuleis 9.

¶ De quibusdam vocabulis quæ Latini à Græcis mutuati 10. ¶ Conclusio 11.

M. TERENCEII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER QUINTVS AD M. TVLLIVM CICERONEM.

RIGINES verborũ, quæ sunt locorum, & quæ in his, in priore libro scripsi: in hoc dicam de vocabulis temporum, & earum rerum quæ in agendo fiunt aut dicuntur cũ tempore aliquo: vt sedetur, ambulatur, loquitur. Atque si qua erunt ex di-

uerso genere adiuncta, porius cognatio, si verborum quam auditori calumnianti generis morè. Huius rei auctor satis mihi Chrysippus, & Antipater; & illi in quibus, etsi non tantum acuminis, at plus litterarum; in quo est Aristophanes, & Apollodorus, qui omnes verba ex verbis ita declinati scribunt, vt verba litteras alia adsumant, alia amittant, alia commutent: